

مبانی نظری هنرهای سنتی (ایران در دوره اسلامی)

دکتر ابوالقاسم دادور

(استاد، دانشگاه الزهراء)

آزاده دلائی

سرشناسه	:	دادور، ابوالقاسم
عنوان و نام پدیدآور	:	مبانی نظری هنرهای سنتی (ایران در دوره اسلامی)/
مشخصات نشر	:	تألیف ابوالقاسم دادور، آزاده دالایی.
مشخصات ظاهری	:	تهران: دانشگاه الزهراء: مرکب سپید، ۱۳۹۵.
شابک	:	۴۴۰ ص.
وضعیت فهرست نویسی	:	۸-۷۶-۵۰۰۲-۶۰۰-۹۷۸:
موضوع	:	فیفا
موضوع	:	صنایع دستی -- ایران -- تاریخ
شناسه افزوده	:	هنر اسلامی -- ایران -- تاریخ
شناسه نزوده	:	دالایی، آزاده
ردبندی ننگره	:	دانشگاه الزهراء
رده بندی دیویی	:	۱۳۹۴ م ۲/۵۷/۱۰۷ TT
شماره کتابشماره	:	۵۰۹۵۵/۷۴۵
	:	۴۱۲۷۶۸۶

عنوان:	مبانی نظری هنرهای سنتی (ایران در دوره اسلامی)
تألیف:	ابوالقاسم دادور (استاد دانشگاه الزهراء) / آزاده دالایی
ناشر:	دانشگاه الزهراء (س)
ناشر همکار:	انتشارات مرکب سپید
قطع:	وزیری
سال چاپ:	۱۳۹۵
نوبت:	اول
شمارگان:	۱۰۰۰ نسخه
صفحه آرا:	مریم چاوشی نسب
قیمت:	۲۵۰۰۰ تومان
شابک:	۸-۷۶-۵۰۰۲-۶۰۰-۹۷۸
مراکز پخش:	دانشگاه الزهراء ۸۸۰۴۸۹۳۳
	انتشارات مرکب سپید ۲۲۰۵۵۱۹۳-۹۱۲۵۱۳۷۶۲۶

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۷	مقدمه
۸	پیش گفتار
۱۰	فصل اول: کلیات علمی نظری هنر و زیبایی در اسلام
۱۱	بخش اول: مباحث هنر و زیبایی در تفکر اسلامی
۱۲	الف) معنای هنر و زیبایی در علم و فلسفه
۲۲	ب) معنای هنر و زیبایی در اسلام
۳۷	ج) معنای هنر دینی
۴۱	بخش دوم: بنیادهای حکمی و عرفانی در هنر اسلامی
۴۳	الف) حکمت و رابطه آن با زیبایی در هنر اسلامی
۴۹	ب) عرفان و رابطه آن با زیبایی و هنر اسلامی
۵۷	ج) قوهی خیال و جهان مثال
۶۲	فصل دوم: مروری بر آراء متفکران اسلامی در باب هنر
۷۱	بخش اول: مبانی نظری هنر اسلامی در شعر پارسی
۷۵	الف) شعر در عالم اسلام
۷۸	ب) شاعران مسلمان
۸۱	ج) مبانی نظری هنر نزد شاعران ایران اسلامی
۱۰۹	بخش دوم: مباحث نظری هنر در آراء متفکران مسلمان
۱۱۱	الف) سیر کلی حکمت هنر در آراء متفکران مسلمان
۱۱۲	ب) مفهوم هنر نزد متفکران ایران اسلامی
۱۳۵	فصل سوم: بنیانهای نظری هنر و معماری اسلامی
۱۳۷	بخش اول: معماری
۱۴۰	الف) عرفان و معماری اسلامی

- ب) هندسه‌ی مقدس و معماری اسلامی ۱۶۰
 ج) نور و رنگ در معماری اسلامی ۱۸۰
 بخش دوم: مبانی نظری هنرهای سنتی و صنایع دستی کشور ۱۹۴
 الف) هنرهای سنتی و فلسفه‌ی نقوش اسلامی ۱۹۸
 ب) نگارگری ۲۳۸
 ج) قالی ۲۹۲
 د) کتابت و خوشنویسی (صحافی و تجلید و تذهیب) ۳۲۳
 هـ) سایر هنرهای تزئینی و صنایع دستی (سفال، چوب، فلز، پارچه) ۳۳۹
 فصل چهارم: تحلیل یافته‌ها و نتایج هنر و زیبایی در اسلام ۳۸۱
 الف) هنر، حسن و زیبایی از دیدگاه معارف اسلامی ۳۸۵
 ب) فلسفه‌ی هنر اسلامی ۳۹۴
 ج) نتیجه‌گیری ۳۹۷

مقدمه

هنرهای سنتی و اسلامی، مظهر تجلی صفات جمال الهی در صورت‌های مادی است که توسط هنرمندان مسلمان، خلاق و متعهد که هدفی جز بیداری، رهبری و تعالی روح انسانی ندارند، آید می‌شوند. مشاهده‌ی نمونه‌های ارزشمند این آثار در قالب معماری، انواع صنایع دستی و شعر و ادبیات، این فکر را به ذهن آدمی متبادر می‌سازد که در پس این آثار زیباییا چه نظر و اندیشه‌ای نهفته است؟ این مسأله خصوصاً در مجامع هنر اسلامی امروز بسیار مورد توجه و تأمل قرار گرفته و پژوهشگران را بر آن داشته تا به دنبال پاسخی قانع‌کننده برای این پرسش باشند؛ پاسخی که ریشه‌های فکری و مبادی نظری هنرهای سنتی را در بر گرفته تا بر این اساس، نقد و نظری شایسته، بر هنرهای سنتی و اسلامی فراهم آید و آیندگان بتوانند با تکیه بر این نظریات که خود برخاسته از آرای متفکران، اندیشمندان، حکما و عرفای اسلامی است، به سلسله تحقیقات بنیادین زیبایی در دنیای اسلام بیش از گذشته، دست یابند. در این کتاب، به طور اخص، آرای اندیشمندان، فلاسفه و شعرای ایران، به دلیل این که ایران، هسته‌ی اصلی شکل‌گیری تمدن اسلامی است، مورد توجه و تدبر قرار دارد و تلاش بر این است تا با نقد و نظر به مفاهیم حکمی و عرفانی متون و آثار، اصول زیبایی‌شناختی هنر در بستر اسلام، کشف و مطرح گردد؛ به عبارتی دیگر، سعی ما بر آن است که پیوند هنر و زیبایی با ارزش‌های فکری و نظری اسلام، به همراه تصاویر و نمونه‌های ارزشمند تاریخی از آثار هنرهای سنتی، بررسی و تبیین شود تا در نتیجه، مفاهیم مرتبط با فلسفه‌ی هنر و زیبایی در ایران اسلامی که تاکنون به شکلی قانونمند آرایه نشده است، به عنوان راهنمای مطالعات آتی، فرا روی آیندگان قرار گیرد.

پیش‌گفتار

مبانی نظری هنر اسلامی و هنرهای سنتی ایران در صورت و معنای آثار هنری منسوب به اسلام به زیباترین شکل و شیواترین بیان خود نهفته است و تنها ظهور و کشف این مبانی دغدغه‌ای است که امروزه محافل فرهنگی و هنری ایران و دنیای اسلام را فرا گرفته که خود این امر نیز معلول برخی قضاوت‌های ناعادلانه و شرح و تفسیرهای خودخواهانه برخی اندیشمندان به اصطلاح شرق‌شناس غربی است که معتقدند هنر اسلامی، فاقد فلسفه و مبانی نظری است و پشتوانه ثبت شده از جهت تفکر هنری ندارد.

آری هنر اسلامی مبانی نظری مدون و ثبت شده‌ای در تاریخ ارزشمند خود ندارد ولی این هرگز به معنی عدم تفکر و نظر نیست. در گذشته هم مبادی نظری نزد هنرمندان وجود داشته اما به صورت شهودی و نه بحثی. چگونه ممکن است که در پس این آثار باشکوه شاهکارهای هنرهای سنتی و اسلامی، فکر و نظری نباشد؟!

ما در رهگذار این پژوهش سعی داریم به کشف این مبانی ارزشمند نهفته در هنرهای اسلامی بپردازیم و آرمان هنر و زیبایی در اسلام را مطرح کنیم تا آنچه را که از یاد رفته یا سال‌های متمادی محو شدت واقع شده است را متذکر شویم. در فصل اول کلیاتی از مبانی نظری هنر و زیبایی در اسلام مطرح می‌شود. در بخش اول این فصل معنای هنر و زیبایی در عام و فلسفه‌ی امروز و سپس معنای «هنر و زیبایی در اسلام» که هسته‌ی اصلی بحث ما را پی‌ریزی می‌کند، بررسی می‌شود. تعریف جامع و کاملی هم از هنر دینی در بیان این بخش آورده شده است.

در فصل دوم به ذکر سه مسأله‌ی اساسی در مبانی نظری هنرهای اسلامی یعنی «حکمت»، «عرفان» و «خیال» پرداخته‌ایم. این سه مبحث در حقیقت، کلید در ورود به گنجینه‌های نظری هنرهای سنتی و اسلامی است چرا که هر راهی در مسیر مبانی نظری هنرهای سنتی و اسلامی به این سه مطلب مهم، ختم می‌شود. به بیانی دیگر، بسیاری از مباحث نظری هنر و زیبایی، در حقیقت از دل این سه واژه، استخراج می‌شوند.

بر این اساس با ذکر آن، آراء متفکران اسلامی در باب هنر و زیبایی که خود پیوند عمیقی با این سه واژه مذکور دارد و در فصل دوم کتاب به آن پرداخته‌ایم، قابلیت استخراج مبانی و درک عمیق‌تری را پیدا می‌کند.

در فصل دوم، مبانی نظری هنر در شعر به لحاظ اثرگذاری عمیق شعر و ادبیات

در جان هنرهای اسلامی و نیز به لحاظ روح معنوی و شاعرانه‌ی آثار تجسمی اسلامی، مورد بررسی قرار گرفته است. از آن جا که ایران مرکز اصلی شکل‌گیری فرهنگ و تمدن اسلامی است، شعر پارسی و آراء شاعران مسلمان ایرانی را مد نظر قرار داده‌ایم.

در بخش دیگر فصل دوم، آراء متفکران اسلامی و چهره‌های شاخص و جهانی فلسفه‌ی اسلامی، از جمله ابن‌سینا، فارابی، خواجه نصیرالدین طوسی، امام محمد غزالی، سهروردی، ابن عربی و ملاصدرا در باب مبحث خیال و آفرینشگری، مورد بررسی قرار گرفته است و از حاصل نتایج این آراء، حلقه‌های مفقوده‌ی مبانی نظری هنر در اسلام استخراج شده است.

در فصل سوم، با عنوان، مبانی نظری هنرهای سنتی، به بررسی هنر معماری اسلامی با ذکر بادی رفانی این هنر پرداخته شده و رابطه‌ی هندسه مقدس و نور و رنگ با معماری اسلامی در بخش اول مورد بررسی قرار گرفته است. در بخش دوم، مبانی نظری هنرهای سنتی و صنایع دستی کشور با ارائه‌ی نمونه‌هایی از صنایع دستی کشورمان از جمله نگارگری، قالیبافی، کتابت و خوشنویسی و سایر هنرهای تزئینی سفال، چوب، فلز و رچه و تطابق عرفان اسلامی و آراء متفکرین اسلامی از جمله ابن عربی با این نمونه‌ها از هنرهای سنتی کشورمان مطرح شده است.

در فصل چهارم و پایانی که تحلیل و نتایج، بررسی می‌شود با توجه به آنچه از مفهوم هنر و زیبایی در دین مبین اسلام و آیات و روایات قرآنی درک می‌شود، به تعریفی نهایی از "زیبایی" و "فلسفه‌ی هنرهای سنتی و اسلامی" می‌رسیم و آن را به صورت تیتروار مطرح نموده و در نهایت بحث را با یک نتیجه‌گیری به پایان می‌رسانیم.

لازم به ذکر است که در این کتاب، تمامی سرنخ‌های لازم برای درک و بیان مبانی نظری هنرهای اسلامی، با استعانت از کتب مرجع موجود و مقالات فرهیختگان کشور که در این زمینه مطرح است، ارائه می‌شود.

به این امید که مورد استفاده علاقه‌مندان و جامعه علمی کشور قرار گیرد.